

Oud en nieuw gebruik van aanspreekvormen

Voor vroegere tijden kan taalverandering alleen door tekstvergelijkingen worden onderzocht. Voor de huidige tijd is een taalverandering ook op te sporen door vergelijkingen van generaties. Ik heb dat gedaan met de Nederlandse aanspreekvormen. Daarin is het opmerkelijk dat bepaalde vormen zijn verdwenen en u en jij andere betekenissen hebben gekregen. In een schema zijn belangrijke veranderingen te zien die op een chronologische wijze worden beschreven en met voorbeelden toegelicht. In de eerste paragraaf staan de aanspreekvormen tot in de 20ste eeuw centraal, in de tweede paragraaf u en jij/je vanaf 1900. De bases van dit artikel is mijn proefschrift "Veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen" (2002) en enige resultaten van mijn daarop volgende onderzoeken.

Van 1200 tot begin 20ste eeuw

In vergelijking met de huidige tijd kende het Nederlands vroeger een heel ander gebruik van aanspreekvormen. In onderstaand schema wordt die vorm van taalverandering vanaf de Middeleeuwen tot nu duidelijk. Dit schema is tot stand gekomen door vergelijkingen van zo oorspronkelijk mogelijke teksten uit de 13de t/m de 20ste eeuw. Daarin stond ik stil bij relaties en situaties waarin dialogen zijn beschreven om te weten welke aanspreekvormen in die tijd gebruikt werden. Voor de tijd vanaf 1960 is vooral gebruik gemaakt van de resultaten van een landelijke enquête over u en jij in verschillende relaties en situaties.

Opmerkelijk is dat in de Middeleeuwen een onderscheid bestond die later verdween ten gunste van de combinatie ghi/u - later gij/u - in alle relaties en situaties. Het zeer oude onderscheid tussen ghi/u en du/di is echter moeilijk te vergelijken met het huidige onderscheid tussen u/u en jij/je/jou, omdat

Schema van veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen

	enkelvoud	wanneer gebruikt	meervoud	wanneer gebruikt
Middeleeuwen	du/di	bij liefde, emotie en boosheid	ghi/u	in alle gevallen
	ghi/u	in alle gevallen		
17de tot 20ste eeuw	gij/u	in alle gevallen	gij/u	in alle gevallen
	jij/je/jou	in alle gevallen spreektaal	jij/je/jou	in alle gevallen spreektaal
1900 tot 1960	u/u	beleefdheid	u/u	beleefdheid
	jij/je/jou	vertrouwelijkheid	jullie	vertrouwelijkheid
vanaf 1960	u/u	statusdimensie non-solidariteit formele situatie	u/u	statusdimensie non-solidariteit formele situatie
	jij/je/jou	solidariteitsdimensie informaliteit	jullie	solidariteitsdimensie informaliteit

du/di in veel minder gevallen gebruikt werd dan jij/je/jou. Bij de combinatie gij/u gaat het om: gij als subject (onderwerp), u als object (meewerkend en lijdend voorwerp). Hoe de u vorm veranderde als subject en waarom deze aanspreekvorm weer een betekenisverandering doormaakte, komt hier ook aan de orde.

Heel ver terug in de tijd vond ik het onderscheid tussen de Middelnederlandse vormen du en ghi in het verhaal "*Floris en de Blancefloer*" (13de /14de eeuw):

"**Ghi** en doet Blancefloere met mi gaen., zegt Floris tegen zijn vader. "

"**Du** waers spiegel van al den rike.", zegt Floris tegen zijn vriendin Blancefloer.

In dit voorbeeld is een onderscheid tussen beleefdheid (ghi) en vertrouwelijkheid (du) te zien, hoewel du hoofdzakelijk in bijzondere gevallen, hier de liefde, gebezigd werd. Door de steeds grotere vermindering van het gebruik van du/di, verdween deze uit de schrijftaal ten gunste van alleen de combinatie gij/u. Vanaf de zestiende eeuw zien we dan ook hoofdzakelijk het gebruik van deze combinatie in de overgeleverde teksten. Uit de zeer vele voorbeelden daarvan heb ik de volgende gekozen:

"**Ghy** ziet hoe de hoenders, den kop in de lucht stekende, met smaek en nasmaek drinken. (...)

Gy bedriegt niemant dan u zelve."

Uit: "*Aenleidinghe ter Nederduitsche Dichtkunste*" van Joost van den Vondel, Amsterdam 1650.

"Al had ik het **u** niet gezegd, **ge** zoudt zijne maagschap hebben gegist, als **gij** onder het korte gesprek tusschen den vader en den eerstgeborenen het gelaat der moeder hadt gadegeslagen."

Uit "*Jan, Jannetje en hun jongste kind*" van E.J. Potgieter. Uitgave Proza 1837-1845, Haarlem 1864.

"In het volste vertrouwen dat **gij** dierbare vriend Wat anders dan om **u** te toonen dat ..."

Uit een brief van mijn oud-tante Dina aan haar vriend Willem. Duiven, 30 juli 1888.

"**Gij**, die **u** niet denken kunt, dat de literatuur iemand ernst is."

Uit 'Nieuw Holland' uit de bundel "*Verzamelde*

opstellen" 1899, van L. van Deyssel.

Door het veelvuldig gebruik van gij/u was er nauwelijks sprake van verschillen in aanspreekvormen, zoals wij die tegenwoordig kennen tussen u en jij/je. Dat wil zeggen dat vroeger in zakelijke, persoonlijke en literaire teksten de combinatie gij/u is gebruikt. Wel ben ik andere aanspreekvormen - jij/je/jou - tegengekomen in toneelstukken waarin alledaags taalgebruik is nagebootst. Deze komen vanaf de zeventiende eeuw hoofdzakelijk in Noord en Zuid Holland voor en hebben dezelfde betekenis als gij/u. Het volgende voorbeeld illustreert dat.

'**Gy** lacht, myn schoone, en geeft my stof, helaes, tot treuren.', zegt een man tegen een vrouw die hij bemint.

'**Jou** lappedief, **je** maakt my schier ontzind.', zegt een hulp in de huishouding tegen de kleermaker van haar baas.

Uit "*Het wederzyds huwelyksbedrog*" (toneelstuk) van Pieter Langendijk, 1720, uitgegeven door J. te Winkel. Zwolle, 1890.

Tot in het begin van de 20ste eeuw blijft het gebruik van gij/u - naast dat van jij/je/jou - zichtbaar, dus zonder verschil in betekenis. Er kon toen dus nauwelijks van een 'systeem in het gebruik van aanspreekvormen' gesproken worden. Toch mogen we niet teveel de vergelijking maken met de alleen heersende aanspreekvorm *you* in het Engels, omdat in het Nederlands een nieuwe ontwikkeling ontstond. Ik denk aan P.C. Hooft die in zijn brieven aan kennissen de aanspreekvormen "Uwe Edelheid, Uwe en UE" gebruikt als duidelijke beleefdheidsvormen. Door veel taalkundigen worden die vormen als voorlopers van u als subject (bij beleefdheid) beschouwd. Mede daarom wordt nog steeds 'u heeft' in analogie van 'Uwe Edelheid heeft' gebruikt, terwijl volgens de huidige regels 'u hebt' gezegd moet worden. Het nieuwe gebruik van u zou ook voortgekomen kunnen zijn uit u als object van gij. In een paar brieven uit de zeventiende eeuw is u als subject aangetroffen, zonder equivalent UE daarbij. Een bevestiging van het nieuwe gebruik van u zijn de volgende woorden van Brill in "*Nederlandsche spraakleer*" (1864, 41/2): "In beschaafde kringen, wanneer men het

woord richt tot iemand, met wien men niet op vertrouwelijken voet verkeert of in het algemeen tot iemand van meer leeftijd, bezigt men u." Zo leek vanaf de achttiende eeuw in hogere kringen de regel te bestaan de ouders met u aan te spreken, wat blijkt uit enkele brieven van kinderen aan hun ouders. Maar in heel veel andere teksten lijkt tot in de twintigste eeuw de combinatie gij/u gehandhaafd te zijn. Een bevestiging daarvan is te lezen in "De Geschiedenis der Nederlandsche Taal" door Verdam (1923, 111): "Men schrijft gij, uwer enz., en men zegt jij en jou of u."

De genoemde ontwikkelingen brachten in die tijd echter ook problemen met zich mee wat blijkt uit de volgende woorden van Multatuli: "By dezen nieuwen druk heb ik niets te zeggen dan dat ik by de korrektie erg gesukkeld heb met de tweede persoon. 'Gy, je, jy, jou, jouw, u', hoe is 't eigenlyk? Ik wasch m'n handen in onkunde."

Uit het naschrift bij de vijfde druk (1880) van het toneelstuk "De bruid daarboven" (1843).

Uiteindelijk bleven hoofdzakelijk ouderen gij/u gebruiken. Een voorbeeld hiervan is een gedicht van Herman Gorter dat hij op 48-jarige leeftijd, in 1911, voor zijn geliefde veel jongere vrouw schreef:

"Geliefde, **gij** hebt mij niet lief,
Dat kan ook niet.
Maar ik heb **u** zoo lief,
O zie 't, o niets dan zie 't."

In haar reacties op Gorter gebruikte de 21-jarige vrouw jij/je, waaruit blijkt dat zij in een nieuwere tijd is opgegroeid. Bijvoorbeeld:

"**Jij** was ook net aangekomen (...) **je** wilde en kon het dagenlang niet geloven."

Uit een biografie van H.Gorter, door Böhl, 1996.

We moeten hier echter rekening houden met het verschil tussen een gedicht en een brief: een persoonlijke brief is over het algemeen informeler en meer op de spreektaal gericht. Toch is het voor die tijd opvallend dat de jonge vrouw al de je vorm gebruikte. Voor zover ik heb kunnen nagaan, schreef zij geen gedichten voor of aan Gorter. Misschien vond die vrouw gij/u al ouderwets en wilde zij met jij/je duidelijk maken dat zij tot een jongere generatie behoorde. Een andere verklaring is, dat zij gij/u te afstandelijk vond in een intieme relatie. In ieder geval heeft zij deelgenomen aan een verandering in de aanspreekvormen in Nederland. In Nederlandstalig België is het gebruik van gij/u gehandhaafd.

U en jij vanaf 1900

Ondanks de lange instandhouding van de combinatie gij/u in alle relaties en situaties, ontstond een duidelijk nieuw onderscheid in aanspreekvormen: u/u bij beleefdheid en jij/je/jou bij vertrouwelijkheid. Wellicht is dat mede beïnvloed door het onderscheid in de Duitse en Franse aanspreekvormen. Uit onderstaand 'deel van schema' (uit paragraaf 1) is te zien hoe dat systeem in Nederland veranderde.

Deel van schema van veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen, vanaf 1900				
	enkelvoud	wanneer gebruikt	meervoud	wanneer gebruikt
1900 tot 1960	u/u	beleefdheid	u/u	beleefdheid
	jij/je/jou	vertrouwelijkheid	jullie	vertrouwelijkheid
vanaf 1960	u/u	statusdimensie non-solidariteit formele situatie	u/u	statusdimensie solidariteit formele situatie
	jij/jc/jou	solidariteit- dimensie informaliteit	jullie	solidariteit- dimensie informaliteit

Uit het deelopzicht blijkt dat het systeem op bases van beleefdheid (u/u) en vertrouwelijkheid (jij/je/jou) aan verandering onderhevig was. Dat wil zeggen dat er steeds meer uitzonderingen en afwijkingen op dat systeem ontstonden. Mogelijke oorzaken daarvan zijn sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen als meer democratie, het loslaten van bepaalde tradities en meer communicatiemogelijkheden. Daarnaast is steeds meer openheid ontstaan in wat we denken waardoor contacten losser zijn geworden.

In mijn onderzoek naar veranderingen in het gebruik van u en jij, kon ik niet volstaan met vergelijkingen van teksten, omdat daarmee de vraag 'in hoeverre en waarom de aanspreekvormen zijn veranderd' onvoldoende beantwoord kon worden. Na mijn eerdere ervaring met een landelijke enquête, over de aanspreking van de ouders, nam ik opnieuw het initiatief een landelijke enquête uit te voeren; nu over het gebruik van u en jij in verschillende relaties en situaties. Daarvoor benaderde ik scholengemeenschappen, verspreid over heel Nederland, om op die manier de jonge generatie (16 t/m 18 jaar) op verschillende schooltypen, hun ouders en grootouders te kunnen bereiken. Ik ben de anderhalf duizend informanten zeer dankbaar, omdat zij een duidelijk beeld geven van wanneer meestal u en wanneer meestal jij/je wordt gezegd. Generatieverschillen geven de veranderingen daarin weer.

Belangrijke resultaten zijn: in vergelijking met de middengeneratie zegt van de jonge generatie ruim 40% minder u tegen de ouders, terwijl in andere relaties het u gebruik veel meer gehandhaafd wordt. Zo is de vermindering van u tegen een onbekende helper nog geen 10% (verschil tussen de jonge en oudere generaties) en ruim 80% van de scholieren spreekt de leraren (op school) nog met u aan, terwijl bijna honderd procent van de oude en middengeneratie dat deed. Een verklaring voor de grote handhaving van u tegen leraren is de gevoeligheid voor de status van een leraar en de formele situatie. Uitzonderingen daarop berusten op afspraken die niet overeenkomen met het beleid op de meeste scholen. Zo

vermeldde de rector van een Montessorischool in Nijmegen: "Het accent ligt op solidariteit en daarom spreken wij met onze leerlingen af dat zij leraren tutoyeren." Van Leeuwen en De Hen (1998, 56) stellen in hun artikel over leraren: "Een oude graadmeter voor orde en gezag is: tutoyeren. Sommige leraren hebben de zaak onder controle, ook al heten ze jij en jou, anderen houden het bij de distantie van het voutsvoyeren. Maar het jij-tijdperk blijkt op zijn retour. Negentien procent van de vrouwen en vijftien procent van de mannen laat zich tutoyeren. Jonge docenten aan de universiteit opgeleid, zijn het meest 'op jij en jou' - maar toch niet meer dan één op vijf." Deze percentages komen overeen met die van de enquête. Algemene argumenten voor de handhaving van het u gebruik zijn, dat op die manier ontzag voor leraren, voldoende afstand, en normen en waarden behouden blijven.

Andere opmerkelijke enquêteresultaten zijn dat bij 'informeel werkoverleg' bijna 30% minder u wordt gezegd dan vóór ongeveer 1970. Dat betekent dat hier, evenals in de relatie met de ouders, meer nadruk is komen te liggen op solidariteit. Hetzelfde zien we in contacten met oudere kennissen. De verklaring 'meer nadruk op solidariteit', ligt voor de hand, omdat een verklaring vanuit beleefdheid of vertrouwelijkheid moeilijk is geworden vanwege vele uitzonderingen en afwijkingen daarin. Een uitspraak als: "Jij/je gebruik je bij niet-beleefdheid." is dan ook achterhaald. Anders zouden alle personen die meer jij/je zijn gaan zeggen onbeleefd zijn geworden, terwijl ze alleen maar (automatisch) het nieuwe systeem toepassen. Hierin kunnen beleefdheid en vertrouwelijkheid onderdelen vormen van elk van de drie nieuwe dimensies: status, solidariteit en formaliteit.

De nieuwe dimensies vond ik in de theorie van Brown en Gilman die in 1960 stelden dat de dimensies status en solidariteit bepalend zijn voor de keuze in de aanspreekvorm. Ik wilde weten in hoeverre die dimensies op het gebruik van u en jij/je van toepassing zijn. Ik voegde er de dimensie 'formaliteit' aan toe, omdat ik had ontdekt dat ook deze - naast status en solidariteit - van belang is voor de verklaring

en/of bepaling van het gebruik van u en jij/je. Bij status moeten we denken aan verschillen in de maatschappelijke positie, zoals de verhouding leerling – leraar, en werknemer – werkgever. Bij solidariteit gaat het om gelijkwaardigheid en gelijkgezindheid, zoals hetzelfde niveau en dezelfde belangstelling. De dimensie formaliteit geeft aan of het gaat om een formele of informele relatie en situatie: een sollicitatiegesprek is formeel en een samenzijn in de pauze informeel.

Op bases van de drie dimensies maakte ik voor elke onderzochte relatie en situatie formules, bijvoorbeeld [+status +solidariteit –formaliteit] in relatie met de ouders, en [+status –solidariteit +formaliteit] in een gesprek met de directie. Daaruit blijkt dat in formules met +status en +formaliteit veel meer u wordt gezegd dan in formules met +solidariteit en –formaliteit. Door het feit dat dit bij de meeste informanten aantoonbaar is, mogen we er vanuit gaan dat dit overeenkomt met de gangbare werkelijkheid. Bovendien is duidelijk geworden dat er een nieuw systeem in het gebruik van u en jij/je is ontstaan. Zoals bij elke vorm van taalverandering is dat automatisch doorgevoerd. Naast verklaringen voor wanneer u en jij/je gebruikt wordt, kon ik aan de hand van formules veranderingen constateren. Zo zag ik in formules met +solidariteit +status meer de nadruk op +solidariteit dan op +status bij vooral de midden en jonge generatie. Dat verklaart de grote toename van jij/je ten opzichte van de ouders. Vroeger lag de nadruk op +status, tegenwoordig op +solidariteit. Er moet echter onderscheid gemaakt worden tussen strenggelovigen en niet-gelovigen. Bij de strenggelovigen is het u gebruik veel minder teruggedrongen.

Over het algemeen moeten we de verschuiving van status naar solidariteit niet overschatten, omdat elke generatie een duidelijk onderscheid maakt tussen zakelijke relaties en situaties (met nadruk op +status +formaliteit >u), en de persoonlijk getinte relaties en situaties waarin ondanks +status +formaliteit de nadruk kan liggen op +solidariteit. Zo zegt een ruime meerderheid van elke generatie u tegen een onbekende helper en in vergaderingen, terwijl

tegen bekende ouderen in een informele situatie het gebruik van u veel minder is (geworden). Genoemd onderscheid zien we ook in de media: een veelvuldig gebruik van u bij nadruk op +status en +formaliteit, terwijl bij nadruk op +solidariteit vaak jij/je wordt gezegd. Enkele voorbeelden zijn:

"Als u terugkijkt op uw loopbaan stelt u vast dat u", zegt Aukje Holtrop tegen oud-politicus en schrijver Jan Terlouw ("*Vrij Nederland*", 7-12-1996).

Hierin ligt de nadruk op +status en +formaliteit. Bij nadruk op +solidariteit zien we het gebruik van jij/je. Bijvoorbeeld in een interview door een vrouw met een schrijfster: "Op het oog beweeg jij/je inderdaad moeite-loos in het openbaar.",

zegt Elisabeth Lockhorn tegen de schrijfster Nelleke Noordervliet ("*Opzij*", mei 1997).

Een recent voorbeeld is de vraag van een journalist aan een andere journalist: "Sloegen bij jou de stoppen door?", naar aanleiding van de oorlog in Irak. (*Radio 1*, De ochtenden, 20-03-2003).

In bijna alle nieuwsuitzendingen tutoyeren de journalisten elkaar.

Naast het gebruik van u bij nadruk op +status en +formaliteit wordt u gezegd bij –solidariteit (non-solidariteit). Hierbij kunnen we denken aan rechtszaken:

"Heeft u nu alles gezegd wat u wilde zeggen?", vraagt een rechter aan de verdachte. Uit: "*De Gelderlander*", 11-3-1998.

Een ander voorbeeld van non-solidariteit vond ik in een tekst over de biermagnaat Freddy Heineken (1923-2002) die tegen een winkelmeisje zei:

"U bedondert mij, dat is een dubbeltje teveel." Uit: "*Elsevier*", 12-01-2002; 'Eenzaam in zijn glorie en zijn geld.'

In gesproken interviews (op de radio en televisie) horen we wel eens het door elkaar gebruiken van u en jij/je. U in geval van zakelijkheid, jij/je in een persoonlijke vraag. Deze overgang is ook hier weer verklaarbaar door de nadruk die op dat moment ligt op solidariteit. Bijvoorbeeld:

"Dacht jij niet verdomme nog aan toe toen je dat van je kanker hoorde?"

De overgang naar zakelijkheid wordt vaak aangegeven met de woorden: "We worden nu weer zakelijk." Om afwijkingen in één dimensie te voorkomen is het dus van belang de andere dimensies in de formule te betrekken. Daarmee kan bovendien verklaard worden waarom in een formele situatie toch ineens getutoyeerd wordt. Er is dan sprake van een korte nadruk op +solidariteit. Soms heb ik de indruk dat een aanspreekvorm wordt vermeden of omzeild als teken van onzekerheid. Bijvoorbeeld in vragen als: Is dat duidelijk? Wat zou er kunnen gebeuren?

In advertenties kan iedereen voorbeelden van verschillen tussen u en jij/je zien. Hebben die teksten jongeren als de belangrijkste doelgroep dan zien we, in tegenstelling tot 20-30 jaar geleden, hoofdzakelijk het gebruik van jij/je. Bij gerichtheid op vrouwen en het middenkader wordt niet hoofdzakelijk maar wel vaak jij/je gebruikt. Waarschijnlijk heeft dat te maken met een grotere gevoeligheid voor solidariteit dan voor status bij de genoemde doelgroepen. Uit de vele honderden voorbeelden heb ik de volgende gekozen:

"Voel **jij je** als een vis in het water? Dan zijn wij op zoek naar **jou!**"

Uit een advertentie voor een Zwem-onderwijzer. Uit: "De Gelderlander", 5-10-2002.

"**Je** goed voelen. (...) Wij nodigen **je** alvast uit voor..."

Uit: 'Folder bodystyling', juni 1999 en andere jaargangen.

"Kies **je** voor een opleiding tot creatief therapeut (...) Wil **je** starten in september?"

Advertentie van Hogeschool Limburg. Uit: "de Volkskrant", 7-6-1997

"**Jij** bepaalt waar, wanneer en in welk tempo **je** studeert."

Uit: "LOI-Magazine", januari 1994 en andere jaargangen

"Als **je** van dans houdt, kom **je** naar Nationaal Ballet"

Uit: "Haagse Post" 2-4-1988

"Kom **je** binnen bij de bank, dan start **je** met een opleiding."

Vacature voor juristen van de ABN AMRO. Uit: "de Volkskrant" 7 juni 1997

"Aanvullende opleidingen vormen een onderdeel (...). Wil **jij** deel uitmaken van een

enthousiast ontwikkelteam?"

Advertentie voor systeemontwikkelaars van de 'CENS Software Groep'. Uit: "de Volkskrant", 14-6-1997

"**Je** volgt deze eenvoudige regel(...)"

Uit: "IKEA catalogus", verschillende jaargangen, hier 2001

Als men een groot algemeen publiek wil bereiken, wordt eveneens jij/je gebruikt wordt. Bijvoorbeeld:

"Ben **jij** sterker dan drank?",
alcoholvoorlichtingscampagne, 1998/99, en:
"De maatschappij, dat ben **jij!**",
door SIRE ("De Gelderlander", 13-3-1998).

En in advertenties voor donoren van de 'Hersenstichting Nederland', zoals:

"**Je** hersenen ... dat ben **je** zelf!"

Uit: "De Gelderlander", 11-3-1998.

Verder is het opmerkelijk dat in titels van artikelen en/of in krantenkoppen ook steeds meer jij/je staat:

"Hoe ver durf **jij** te gaan?"

Uit: "Goed Gevoel", juli 2002.

"Een arbeider zoals **jij** en ik".

Uit: "NRC Handelsblad", 31-9-2002.

Gerichtheid op mensen met een hoog niveau, gaat in de meeste gevallen nog gepaard met u, waaruit de gevoeligheid voor status blijkt. Bijvoorbeeld:

"U ondersteunt de regioteamleider (...) U beschikt over een academisch denk- en werkniveau."

Uit een advertentie voor een regio beleidsmedewerker. "NRC Handelsblad", 14/15-12-2002.

In veel reclameteksten komen we zowel u als jij/je tegen: jij/je in de slogan of de openingszin; u in de tekst daaronder. Waarschijnlijk wil men hiermee een zo groot mogelijk publiek bereiken. Bijvoorbeeld:

"Een hypotheek waarmee **je** aan **je** toekomst bouwt."

als opvallende openingszin, en daaronder:

"En toch wilt **u** niet dat uw hypotheek **uw** leven gaat bepalen."

Advertentie van "Nationale Nederlanden". Uit: "Vrij Nederland" 14-10-1995.

"Je meubelt er gewoon beter. Wij nodigen u van harte uit."

Folder 'Tilders Meubelen', verschillende jaargangen.

Opmerkelijk is dat in plaats van u of jij vaak je wordt gebruikt. Ik heb wel eens de indruk dat je als een tussenvorm dient: men wil niet nadrukkelijk tutoyeren, maar ook geen gevoel van afstand (met u) creëren. Het Nederlands heeft in dit opzicht een uniek systeem: we kunnen jij of je zeggen, terwijl andere talen die differentiatiemogelijkheid niet hebben. Het Duits kent alleen du en het Frans alleen tu als gewoon onderwerp.

Evenals in interviews zien we in advertenties een vermelding of omzeiling van het u en jij/je gebruik, zoals in advertenties van boeken, waarin heel vaak staat:

"Verkrijgbaar bij de boekhandel en te bestellen op www....."

En in advertenties voor opsporing van een misdrijf:

"Hoge beloningen voor aanwijzingen die leiden tot de oplossing van Inlichtingen bij

vragen naar"

Uit: "De Gelderlander", 17-5-1999.

Conclusies

Voor een zo goed mogelijk inzicht in de veranderingen van aanspreekvormen is een overzicht daarvan belangrijk. Daarin is duidelijk geworden dat het Nederlands aanvankelijk het onderscheid tussen ghi/u en du/di kende, maar dat du/di vanaf de 17de eeuw verdween ten gunste van ghi/u, later gij/u, die tot in het begin van de 20ste eeuw in alle gevallen gebruikt kon worden. Vooral in de schrijftaal kende het Nederlands enkele eeuwen dus maar één combinatie. In de spreektaal werd in vooral de Hollandse provincies ook jij/je/jou gebruikt wat blijkt uit toneelstukken waarin het alledaagse taalgebruik is nagebootst. Deze hebben dezelfde betekenis als gij/u. Waarschijnlijk door een steeds algemenere behoefte aan een onderscheid in aanspreekvormen, zoals men dat ook in het Duits en Frans zag, maakten de Nederlandse aanspreekvormen een nieuwe ontwikkeling

door. In plaats van gij ontstond u als onderwerp zodat de combinatie u/u gebruikt ging worden. Daarbij kreeg u/u de functie van beleefdheid met daartegenover jij/je/jou bij vertrouwelijkheid. Daarin kwam echter weer verandering, zoals ook 'jij/je' bij beleefdheid. Dat betekent dat er andere dimensies moesten bestaan die het huidige gebruik van u/u en jij/je/jou verklaren. Die dimensies zijn: status, solidariteit en formaliteit die in de vorm van formules met een plus of min teken op elke relatie en situaties van toepassing zijn. Een voorbeeld hiervan is [+status +solidariteit -formaliteit] in relatie met de ouders, en [+status -solidariteit +formaliteit] in een gesprek met de directie. Bij nadruk op +status en +formaliteit zeggen de meeste mensen u, terwijl bij nadruk op +solidariteit en -formaliteit hoofdzakelijk jij/je wordt gezegd. Dat is gebleken uit een grote landelijke enquête en uit tekstvergelijkend onderzoek. Omdat de meeste mensen het nieuwe systeem automatisch toepassen, kunnen we er vanuit gaan dat dit een duidelijke vorm van taalverandering is. Een verschuiving van u naar jij/je is tevens met het nieuwe systeem verklaarbaar. Vroeger lag de nadruk op +status, nu is de nadruk steeds meer op +solidariteit komen te liggen. Daarom bestaat het grote verschil in u gebruik tegen de ouders. Ofschoon dat een doorwerking heeft op andere relaties, is dat veel minder dan wel eens verondersteld wordt. Elke generatie maakt een duidelijk onderscheid tussen relaties en situaties, en steeds is dat onderscheid gebaseerd op de dimensies status, solidariteit en formaliteit. Deze vullen elkaar aan of anders gaat het om een nadruk op één van die dimensies.

Dr. J.A.M. Vermaas is auteur van de dissertatie "*Veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen*" (2002) en het daaropvolgende boek "*Mag ik u tutoyeren?*" (2004). Vanaf 1988 publiceert zij artikelen en geeft gastcolleges, ook in het buitenland. Als gastonderzoekster is Hanny Vermaas verbonden aan de Universiteit Leiden, afdeling ULCL.

Literatuur

Vermaas, J.A.M., *Veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen*. Dissertatie. Utrecht, LOT, 2002.
Vermaas, Hanny, J.A.M., *Mag ik u tutoyeren?* Amsterdam, L.J. Veen/Het Taalfonds, 2004.